

EVOLUȚIA CONCEPTULUI DE REFLEXIUNE ARTISTICĂ

THE EVOLUTION OF THE CONCEPT OF ARTISTIC REFLECTION

MARINA MORARI,

conferențiar universitar, doctor în pedagogie,
Universitatea de Stat *Alecu Russo*, Bălți

Definim actul artistic ca acțiune interioară, ce reprezintă o succesiune/un flux de stări – trăiri interioare ale participantului la activitatea artistică. Resurse ale omului în actul artistic sunt considerate abilitățile lui spirituale. Prin analiza perspectivelor de înțelegere a creației artistice, a componentelor structurale ale actului muzical-artistic identificăm deschiderile pentru educație. Reflexiunea artistică vine să întregască experiența artistică. Analiza fenomenului din perspectiva filosofiei și psihologiei ne-a permis să definim reflexiunea artistică, să determinăm impactul acesteia în procesul de formare a culturii

muzicale a elevilor pe baza creațiilor muzicale ale compozitorilor autohtoni. Necesitatea reflexiunii în procesul de educație artistică are la bază supoziția, potrivit căreia studiul operelor de artă poate fi extins dincolo de cadrul educației estetice. Prin reflexiunea artistică omul se identifică cultural.

Cuvinte-cheie: reflexiune artistică, tipuri de reflexiune, act artistic, educație muzicală.

We define the artistic act as inner action, representing a succession/flow of states – the participant's inner experiences in the artistic activity. The man's resources are considered to be his spiritual skills. By analyzing the perspectives of understanding the artistic creation, the structural components of the musical-artistic act, we can identify openings for education. Artistic reflection comes to complement artistic experience. The analysis of the phenomenon from the perspective of psychology and philosophy allowed us to define artistic reflection, to determine its impact in the formation process of the pupils' musical culture, based on the musical creations of the local composers. The reflection necessity in the process of artistic education is grounded on supposition, according to which the study of works of art may be extended outside the framework of aesthetic education. By artistic reflection the man identifies himself culturally.

Keywords: artistic reflection, types of reflection, artistic act, musical education.

I. Dimensiunea filosofică în abordarea reflexiunii. Reflexiunea este un concept din domeniul filosofiei, prin care se caracterizează forma teoretică a activității omului, orientată asupra conștientizării propriilor acțiuni, a culturii și motivelor sale. Noțiunea de **reflexiune are două sensuri** – (1) reflexiunea ca o gândire meditativă și (2) reflexiunea ca stare de gândire asupra conținutului unor acte și sentimente, idei și gânduri.

Pentru prima dată despre reflexiune a vorbit Socrate. Meditațiile reflexive l-au ajutat pe Aristotel să fundamenteze, din punct de vedere filosofic, conceptul de gândire, „gândul este gândirea despre gândire”. Reflexiunea a fost tratată ca o caracteristică immanentă gândirii umane. Prin acțiunea de reflexiune se manifestă mecanismul de sistematizare, generalizare, conștientizare a experienței acumulate și transformarea ei în metodă de cunoaștere. Prin reflexiune, Platon a îndemnat oamenii să se cunoască pe sine însuși. Mai mulți filosofi, precum Socrate, Platon, Aristotel vorbesc despre reflexiune ca fapt de regularizare a experienței spirituale a oamenilor în baza valorilor culturale.

În filosofia lui Platon autocunoașterea este considerată ca metodă în constituirea metafizicii. Făcând o distincție dintre senzație și rațiune în suflet, Platon a considerat că autocunoașterea poate fi atinsă doar prin rațiune: numai rațiunea poate gândi ceva identic sie-și, deoarece gândurile și gândirea fac o unitate. Numai adâncindu-ne în profunzimea spiritului său, omul poate să se contopească într-un tot întreg cu obiectul contemplării.

Schimbări în tratarea conceptului de reflexiune s-au înregistrat anume în filosofia secolului al XVII-lea. În limbile engleză și franceză termenul de reflexiune (începând cu secolul XVII) se utiliza cu sensul de *meditație, considerare, raționalizare, gândire* – acțiunea de a cugeta în raport cu propriile înțelegeri/valori, acțiunea de a gândi lucruri/fenomene orientate către sine. Autonomia reflexiunii ca mijloc de organizare a cunoașterii a fost pentru prima dată fundamentată în metafizica subiectivității (René Descartes).

Prima fundamentare științifică a conceptului de reflexiune a realizat John Locke, afirmând că cunoștințele sunt rezultatul unei experiențe, care la rândul său se constituie din experiența senzitivă și reflexiune (numită experiență interioară). Reflexiunea, după J. Locke, reprezintă „...observarea, prin care mintea își începe activitatea sa și modul în care aceasta se manifestă, ca urmare, în minte apar ideile născute în aceste activități” [11, p. 155]. Cu alte cuvinte, reflexiunea apare în rezultatul unei experiențe și totalmente se bazează pe aceasta. Unul din meritele lui J. Locke este faptul, că drept sursă pentru reflexiune pot servi trăirile omului, percepțiile, credințele etc. – „toate acțiunile mintale” [idem].

După Immanuel Kant reflexiunea (*reflexio*) este o stare a sufletului, prin care suntem motivați să descoperim aspecte subiective ale fenomenului studiat și să formulăm concepții. El susține ideea larg acceptată, că reflexiunea reprezintă un act psihic, iar concentrarea conștiinței în acest act devine mijloc și formă de cunoaștere [9, p. 250]. Fără reflexiune este imposibilă orice judecată, gândire; reflexiunea oferă posibilitatea de a cuprinde diverse cunoștințe într-o stare de conștiință.

În viziunea filosofică a lui Georg Hegel reflexiunea reprezintă o putere dinamică prin care individul își dezvoltă propriul spirit. Gândirea, potrivit lui Hegel, devine reflexivă atunci, când: (1) se bazează pe o totalitate de cunoștințe și principiul de achiziție a acestora, (2) apare problema necesității de a fundamenta anumite cunoștințe, adevăruri [7, p. 146]. Reflexiunea este o capacitate mult admirată de Hegel, care menționa că prin reflexiune omul creează o lume, se descoperă pe sine, analizează creativ fenomene [idem]. Înseși acțiunea de reflexiune constă în autoimpulsionarea interioară, pe când gândirea se despică în două funcții: (1) imitația și (2) construirea conținutului cunoașterii. Astfel, prin reflexiune, gânditorul primește posibilitatea de a face sinteză în baza comparației și confruntării diferitor momente ale fenomenului studiat. Datorită reflexiunii, omul încetează să existe în sfera necesarului și trece în sfera unei libertăți. Prin reflexiune, după G. Hegel, se depășește faza gândirii imitative și se trece la întemeierea fazei de construire a cunoașterii propriu-zise. Putem menționa, că filosofii leagă reflexiunea cu trecerea gândirii la operațiile de analiză. Prin urmare, în filosofie reflexiunea este capacitate a rațiunii și gândirii orientată asupra sinelui; mijloc de cunoaștere prin analiză, în scopul achiziției cunoștințelor noi; auto-observare asupra stării minții și sufletului; ieșire din viața cotidiană într-un plan mintal; act de cercetare, orientat asupra propriei existențe.

În literatura filosofică contemporană, termenul de reflexiune este definit ca formă teoretică a activității umane, orientată spre conștientizarea propriilor acțiuni, propriei culturi – activitate de autocunoaștere, în care se dezvăluie specificul lumii interioare/spirituale a omului. Într-o atare perspectivă, prin reflexiune omul se identifică cultural.

Conceptul de reflexiune se definește în funcție de contextul în care este utilizat. Din analiza de mai sus se desprinde cea mai răspândită definiție – reflexiunea este o acțiune de gândire pentru a conștientiza și cugeta propriile orientări, percepții, înțelegeri etc. Prin reflexiune se realizează o aprofundare, o interiorizare a fenomenelor cunoscute. Natura reflexivă a gândirii se bazează pe îndoieli, încercarea de a verifica calitățile fenomenului studiat. Fiecare act de reflexiune reprezintă un pas spre înțelegerea fenomenului, descoperirea unor sensuri noi prin explicație și analiză.

II. Dimensiunea psihologică a conceptului de reflexiune. În psihologie termenul de reflexiune a venit din filosofie, desemnând procesul de autocunoaștere, în care se dezvăluie natura psihologică și spirituală a omului. Într-un context mai larg, reflexiunea reprezintă calitatea fundamentală a conștiinței (S. L. Rubinștein, S. L. Vîgotskii, A. N. Leontiev). În accepția psihologilor, s-au stabilit două orientări în cercetarea conceptului de reflexiune:

1 - reflexiunea ca analiză a conștiinței, care permite determinarea importanței obiectului cercetat și relația cu el,

2 - reflexiunea ca înțelegere a sensului comunicării dintre om și un fenomen.

Un șir de autori ruși au determinat tipurile reflexiunii: intelectuală și personalizată (S. Stepanov, I. Seminov), formală și de conținut (V. Davîdov), analitică și sintetică (I. Ladenco). Alți autori utilizează în loc de reflexiune termenul de *conștientizare* (I. Ponomariov, L. Gurov, M. Șardacov etc.). În psihologia școlară, reflexiunea a fost cercetată în raport cu alte fenomene ale acțiunii psihicului uman. Astfel, V. Petrovskii consemnează tipurile de reflexiune retrospectivă și perspectivă.

Cercetări din domeniul psihologiei, dedicate studiului reflexiunii au fost realizate de către savanții B. G. Ananiev, P. P. Blonski, L. S. Vîgotski, S. L. Rubinștein, I. M. Secenov și mulți alții. În accepțiunea lui B. G. Ananiev, reflexiunea joacă un rol determinant în procesul de educație, auto-educație și dezvoltarea minții [4, p. 43]. Rolul teoretic al reflexiunii în dezvoltarea psihicului este remarcată de L. S. Vîgotski - „tipurile de legături noi și raporturile funcțiilor psihicului presupun în calitate de temelie reflexiunea, ca oglindire nemijlocită a proceselor conștiinței” [6, p. 18]. S. L. Rubinștein a menționat, că „aparitia conștiinței este legată de trăirea reflexiunii desprinse din viață și orientate asupra lumii înconjurătoare și sine” [16, p. 48].

Actualmente, conceptul de reflexiune este utilizat/antrenat în fundamentarea psihologică a diverselor fapte, fenomene și procese: gândire (M. Bowen, J. Bruner), memorie (A. I. Laktionov,

M. M. Mukanov), conștiință (A. M. Etkind, L. S. Vîgotski, A. N. Leontiev), personalitate (L. S. Vîgotski, L. N. Anțiferova), comunicare (A. A. Bodalev, K. E. Danilin).

Ca sinteză, conceptul de reflexiune reprezintă capacitatea fundamentală a conștiinței subiectului de a relaționa practic cu propria conștiință. În această accepție, formele reflexiunii sunt: *contemplarea, cunoașterea, meditația* etc. În consens cu G. P. Șcedrovițki, „reflexiunea într-un fel întrerupe procesul vieții și-l retracează mental pe subiect înafara ei... Conștiința aici se manifestă ca o ruptură, ca o ieșire din absorbția ei în procesul vieții nemijlocite, pentru producerea atitudinii respective, ocuparea unei poziții de viață înafara opiniei despre ea” [19, p. 105-118].

Cercetătorul american R. L. Atkinson [1, p. 13] determină două nivele ale conștiinței – *imbedded consciousness* – conștiință investită și *self-reflective consciousness* – conștiință autoreflexivă. Pentru nivelul conștiinței investite este caracteristic un nivel jos de conștiință a activității vitale din partea subiectului. Mișcarea pe linia conștiinței autoreflexive are loc doar atunci, când are loc o schimbare, o trăire puternică în viața subiectului și ca rezultat, are loc autocunoașterea – descoperirea sinelui.

Deseori, conceptul de reflexiune se confundă cu cel de conștiință. Dacă prin conștiință se desemnează starea de conștiință, atunci prin reflexiune se pune accent pe un moment de acțiune – cunoaștere. Obiectul reflexiunii este lumea subiectivă a omului, idealurile. Primul pas al conștiinței auto-reflexive, în acest sens, apare o poziție interioară, cu care subiectul își observă propriile simțuri, înțelegeri.

În literatura filosofică și cea psihologică reflexiunea este conceptualizată ca proces prin care ceea ce nu este evident să devină evident. Reflexiunea se manifestă prin capacitatea subiectului de autoanaliză și conștientizare a propriilor acțiuni, fapte și a sistemului de relații cu lumea înconjurătoare. În psihologie deja sunt cercetate diverse *forme, tipuri, aspecte* ale reflexiunii. Sunt stabilite câteva sfere de acțiune a procesului de reflexiune: gândire, comunicare și activitatea personalității.

În opinia lui S. L. Rubinștein, reflexiunea determină însușirile productive și inovative ale gândirii, iar funcția primordială a reflexiunii – asigurarea atitudinilor conștiente a subiectului față de propria activitate. După același autor, reflexiunea reprezintă un criteriu prin care se determină două modalități ale existenței umane [15, p. 47-48]: (1) Omul își formează atitudinea față de unele fenomene/fapte ale vieții și față de viața ca o totalitate, fără a-și conștientiza propria atitudine, (2) Apariția reflexiunii întrerupe procesul vieții, iar conștiința devine o ieșire din starea de reflexiune.

În figura № 1 sunt reprezentate cele mai studiate în literatura filosofică și psihologică tipuri de reflexiune și exemple de obiecte ale actului de reflexiune: cunoaștințe, fenomene, activități, comportamente etc.

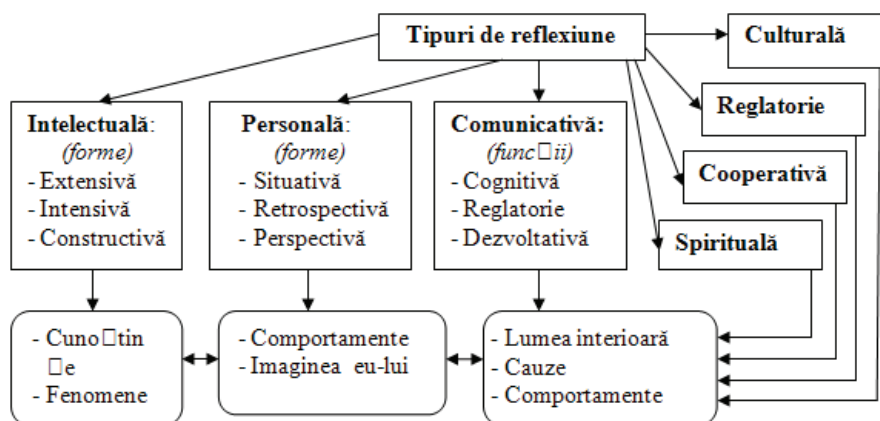

Figura 1. Tipurile de reflexiune și obiectele reflexiunii.

Dezvoltând aspectul umanist al reflexiunii în psihologie, mai mulți savanți au determinat tipurile reflexiunii [18, p. 11-26]: *Reflexiunea intelectuală* – capacitatea subiectului de a deosebi, analiza și

corela propriile acțiuni cu situația obiectuală; *Reflexiunea personală* se manifestă în construirea unei imagini de sine noi în rezultatul comunicării cu alte persoane și activism în acțiuni; *Reflexiunea comunicativă* examinează ca o componentă esențială a comunicării dezvoltate și a percepției interpersonale ca însușire specifică a cunoașterii interumane; *Reflexiunea cooperativă* exprimă eliberarea subiectului din procesul activității și poziționarea exterioară față de activitatea propriu-zisă.

În concluzie, în cercetările psihologilor am determinat că mecanismul reflexiunii are un rol mediator și cuprinde sfera obiectual-operațională a gândirii, sensurile personalizate atribuite fenomenului/faptului și reprezintă o concentrare a experienței cognitive acumulate din activitatea personală a psihicului.

III. Specificul reflexiunii artistice. Pe baza dezvoltărilor teoretice de mai sus, propunem o viziune de ansamblu a conceptului de reflexiune, în contextul actului artistic. În tabelul de mai jos sunt prezentate cele mai importante aserțiuni filosofice utile pentru fundamentarea teoretică a reflexiunii artistice.

Tabelul 1. Aserțiuni filosofice pentru fundamentarea teoretică a reflexiunii artistice.

Nr. d/o	Numele savantului	Perioada	Aserțiuni privind reflexiunea
	Thales	640 – 550 î. Hr.	Cunoaște-te pe tine însuși.
	Socrates	469 – 399 î. Hr.	Obiectul autocunoașterii reprezintă activismul spiritual și funcțiile cognitive.
	Platon	428 – 348 î. H.	Reflexiunea - fapt de regularizare a experienței spirituale a oamenilor în baza valorilor culturale
	Aristotel	384 – 322 î. H.	Gândirea și reflexiunea reprezintă mijloace de cunoaștere. Reflexiunea - atribut al rațiunii divine.
	Plotin	204 - 270	Adâncindu-se în profunzimea spiritului său, omul poate să se contopească într-un tot întreg cu obiectul contemplării.
	Descartes	1596 - 1650	Identifică reflexiunea cu capacitatea individului de a se concentra asupra propriilor idei
	Locke	1632—1704	Cunoștințele sunt rezultatul unei experiențe, care la rândul său se constituie din experiența senzitivă și reflexiune. Reflexiunea – mijloc de cunoaștere: experiența interioară se bazează pe datele propriilor simțuri.
	Kant	1724 - 1804	Reflexiunea (<i>reflexio</i>) - o stare a sufletului, prin care suntem motivați să descoperim aspecte subiective ale fenomenului studiat și să formulăm concepții.
	Hegel	1770 - 1831	Reflexiunea - putere dinamică prin care individul își dezvoltă propriul spirit. Prin reflexiune omul creează o lume, se descoperă pe sine, analizează creativ fenomene.

În cercetările ultimilor decenii conceptul de reflexiune nu a găsit o dezvoltare semnificativă. Din punctul de vedere al filosofiei și psihologiei, interesul față de acest fenomen este foarte mare, însă aria cercetărilor este dominată de teoriile de orientare pozitivistă, în care reflexiunea este tratată doar raționalist, ca instrument al conștiinței, într-un cadru limitat al analiticului și raționalului. Această abordare, în contextul domeniului cultural-artistice, este anacronică. Cu rafinament deosebit este tratată reflexiunea de cercetătorii de orientare fenomenologică și psihoanalitică. Multitudinea definițiilor existente dezvăluie unele subtilități ale acestui mecanism de imaginație și gândire. Cele mai vehiculate definiții pot fi reduse la următoarele patru formule: reflexiunea ca conștiința orientată asupra

sie însuși, reflexiunea ca fapt de conștiință în sine, reflexiunea ca proces psihologic de reprezentare a propriului conținut, reflexiunea ca reprezentare mentală. Dacă în primele două definiții reflexiunea practică se identifică cu auto-conștiința. În ultimele două definiții se percepe accentul, prin care poate fi lărgit hotarul fenomenului, deoarece valoarea reflexiunii constă anume în faptul, că *reflexiunea artistică* este reflexiune asupra fenomenului lipsit de reflexiune, adică non-reflexiv [10].

În figura № 2 sunt redată orientările reflexiunii artistice din perspectiva psihologiei. În actul reflexiunii sunt antrenate diverse fapte, fenomene și procese psihice ale subiectului: gândirea (G), conștiința (Cș), imaginația (I), fantezia (F), memoria (M), experiența (E), sensibilitatea (S), comportamentul (Ct) etc. Obiectul reflexiunii – opera de artă poate fi surprins în unul din actele de creație artistică (C), receptare (R) sau interpretare (I).

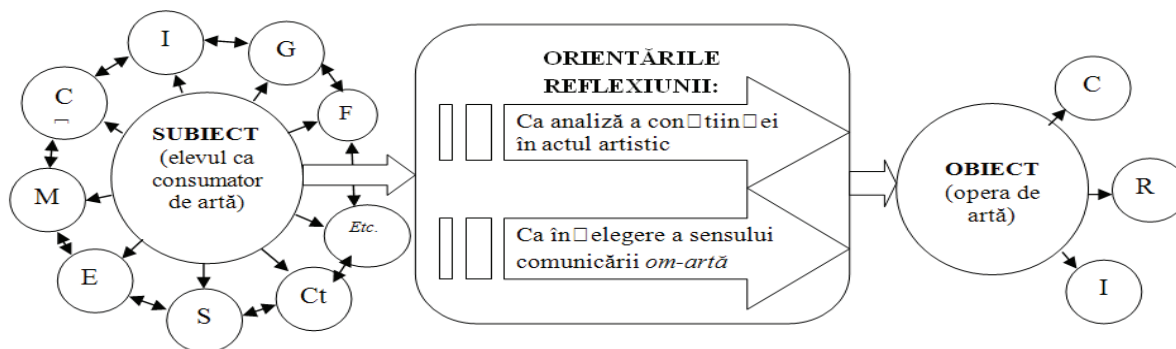

Figura 2. Orientările reflexiunii artistice din perspectivă psihologică.

Actul reflexiunii, precum mecanismul revizuirii propriului Eu, face trimitere la ceva ireflexiv, adică irațional, inconștient (termen propus de Edmund Husserl). Puterea inmesurabilă a reflexiunii se ascunde tocmai în capacitatea de a mobiliza și actualiza sfera inconștientului. La debutul actului artistic se declanșează sesizarea unui evantai de semnificații a limbajului artistic, se perindă imagini, se decodifică fiecare simbol. Se lansează procesul de gândire/cugetare într-o formă, în care nu se manifestă asaltul intelectual frontal. Prin mijlocirea reflexiunii se mobilizează mecanismul inconștientului, care confirmă transformarea activității conștientului, revalorizarea revendicărilor față de actul reflexiv. Rezultatul reflexiunii artistice este crearea sau re-crearea inspirată a conținutului artistic. Acest tip de reflexiune operează cu lumea subiectivă, interioară a omului și se bazează pe toate funcțiile/sferele psihicului, permițând să sesizăm în mecanismul reflexiunii stimularea și a gândirii.

Reflexiunea se manifestă ca gândire plastică, imagistic-obiectuală, care asociază fiecare pas, cu sesizarea tonului general al întregului artistic, cu idea conceptuală de ansamblu. Prin însăși natura sa, acest mecanism - ca element al procesului euristic, nu poate fi redus la un calcul, la eforturile raționale de selectare a evenimentelor și structurarea compozițională a imaginii, cu un fel de „spirit matematic” și rezultate previzibile [10, p. 2]. Pentru o interpretare a reflexiunii artistice, cât mai adecvat domeniului, este suficient să confruntăm această definiție cu interpretarea filosofiei conștiinței. Este de remarcat, că René Descartes a pus la îndoială aplicabilitatea fenomenului conștiinței în diverse contexte, adică *sensul și conștiința acestui sens*, născute în actul de conștiință, nu coincid. Considerând gândirea ca punct inițial în filosofia sa, R. Descartes a subliniat autonomia reflexiunii ca modalitate de organizare a cunoașterii [8, p. 565]. Cu apariția psihoanalizei și fenomenologiei, conștiința se examinează nu ca un dat, dar ca ceva ce se înaintază pe sine în calitate de problemă.

„Actul reflexiunii este o experiență specifică trăită, un tip special de act, în care fluxul de experiențe trăite, împreună cu diversitatea evenimentelor sale – *momente-trăiri, momente-intenții*, pot fi capturate și analizate cu dovezi”. [13, p. 73]. Conștiința, potrivit lui Edmund Husserl, este temporalitatea immanentă, respectiv, reflexiunea ca o consolidare a acestui flux, este temporală. Prin urmare, reflexiunea poate fi studiată numai din perspectiva fenomenologică, procesuală.

Analizând argumentele *pro* și *contra*, Maurice Merleau-Ponty apreciază posibilitățile reflexiunii artistice astfel: (1) pe de-o parte, în procesul reflexiunii noi conștientizăm insuficiența potențialului conștiinței, dependența de elementele non-reflexibile. În acest sens, omul este unica ființă, care posedă capacitatea de a reflecta asupra fenomenelor non-reflexibile (care nu pot fi cunoscute doar prin conștiință). Reflexiunea asupra non-reflexivității nu poate să rămână în neștiință ca eveniment, de aceea acest element ține de artistism (creație). (2) Din alt punct de vedere, potrivit fenomenologiei, nu se cuvine construirea realului, ci doar descrierea lui. Drept urmare, toate elementele receptate, încărcate/adunate în „câmpul perceptiv”, potrivit lui M. Merleau-Ponty, constituie un impediment în dezvăluirea actului artistic [12, p. 12]. Actul de reflexiune reunește o succesiune de stări. Perceperea și atribuirea sensului fiecărui impuls se mișcă pe traseul de la senzație la raționament abstract. Prin reflexiune elementele inconștiente devin conștiente.

În procesul reflexiunii noi conștientizăm insuficiența potențialului conștiinței și dependența de elementele non-reflexive (care nu pot fi cunoscute doar prin conștiință). Actul de reflexiune reunește o succesiune de stări. Perceperea și atribuirea sensului fiecărui impuls se mișcă pe traseul de la senzație la raționament abstract. Prin reflexiune elementele inconștiente devin conștiente. În literatura de specialitate nu găsim în special referințe științifice privind mecanismul reflexiunii artistice a receptorului de artă. Potrivit cercetătorului V. M. Petrov [14, p. 324], procesele psihice care îl mobilizează pe artist (compozitor/pictor/scriitor) sunt identice cu procesele psihice parcurse de receptorul de artă în actul de receptare, deoarece conștientizarea naturii procesului de creație de către creator, presupune totodată conștientizarea mecanismului acțiunii operei de artă asupra receptorului. Presupunem, că modelul reflexiunii artistice poate fi identificat și din surse epistolare, memorii etc. Din scrisorile pictorului Vincent van Gogh către fratele său Teo [5, p. 136], identificăm factorii care stimulează dinamica procesului reflexiunii creației: (1) contactul naiv și spontan al artistului cu lumea și, concomitent, (2) existența unei idei intenționale, implicate în câmpul percepției sensibile a lumii. Artistul vede ceea ce văd toți oamenii, însă își focusează atenția doar asupra „pragurilor sensurilor existenței” [ibid., p. 239]. Din această constatare, putem deduce, că în procesul reflexiunii artistice receptorul se bazează pe gradul de dezvoltare a propriei viziuni artistice și experiență artistică, operând cu acele funcțiuni psihice, care îi permit să sesizeze aceste „praguri ale sensurilor existenței” („пороговые смыслы бытия”) în raport cu propriile valori spirituale.

Datorită reflexiunii artistice, receptorul de artă se descoperă pe sine și poate să-și aprecieze atitudinile personale de pe pozițiile observatorului străin. În reflexiunea artistică nu se face ruptură cu realitatea, deoarece realitatea artistică nu este externă, ci profund interioară (spirituală). Prin reflexiune se realizează co-muniunea senzitivă și cognitivă dintre creator și receptorul operei de artă, ceea ce Paul Cézanne [14, p. 144] numește „gândirea într-o lume, percepția într-o lume”. Cu alte cuvinte, în cadrul reflexiunii artistice are loc identificarea subiectului cu obiectul artistic supus reflexiunii. Aici se ascunde specificul reflexiunii artistice: însușirile operei de artă, cum subliniază Theodor Adorno, „reprezintă un argument de excepție împotriva divizării simțurilor și minții” [3, p. 253]. Într-o creație de artă desăvârșită orice efort reflexiv nu este vizibil și, în mod natural, se îndepărtează, pentru a permite percepției „revărsările transcendente”. Opera de artă ca produs ciudat și paradoxal al reflexiei artistice, dă mereu naștere la o trăire a iraționalului, inconștientului, dar și a profunzimii existenței infinite. „În cele din urmă, – conchide și M. Merleau-Ponty – o reflexiune radicală este conștientizarea/realizarea propriei dependențe de viața non-reflexivă, care este sursa acesteia – o situație constantă și finală” [12, p. 3].

Mecanismul reflexiunii creației se constituie din două faze: reflexiunea care însoțește procesul de conceptualizare a operei de artă și reflexiunea care se manifestă nemijlocit în procesul producerii creației. Reflexiunea receptorului de artă, realmente, poate exista în procesul actului de receptare și după producerea acestuia, în baza datelor psihicului și spiritului, conservate în memorie și simțire. Traseul reflexiei poate să parcurgă o dezvoltare biunivocă: de la concepția creației ca totalitate la elementele constituente și invers, de la un element al totalității spre întreg. Putem deosebi fazele: (a)

reflexiunea *in actu*, care se desfășoară în cadrul actului artistic și (b) reflexiunea *post actum* – după ce a avut loc actul artistic, ca fază intermediară până la desfășurarea următorului act.

În secolul XX dezvoltarea artelor cunoaște o rupere cu tradițiile. Fenomenul reflexiunii era proiectat pentru a găsi forme adecvate de obiectivare a noilor sensuri ale vieții. În viața artistică a năvălit o galaxie de creații, subiectul cărora a devenit re-crearea procesului de naștere al operei de artă. Reflexiunea artistică ajunge în centrul atenției celebrelor discursuri artistice ale lui William Somerset Maugham, Oscar Wilde, Jean Cocteau, Tennessee Williams, Jean-Luc Godard și mulți alții. Scriitorii, artiștii, muzicienii caută modalități de modelare a formelor și expresiilor artistice deliberate, imperfecte, ceea ce poate spulbera orice inerție în actul artistic și eliberează receptorul de artă de automatismul mental și clișee/stereotip în percepție. Drept urmare, reflexiunea asupra operelor de artă din diferite perioade de dezvoltare a culturii, totuși, stârnește procese în care expresivitatea artistică se percepe diferit. Spre exemplu, operele de artă *performance* demonstrează puterea paradoxului, conțin exces de creativitate, dar dragostea pentru acest tip de artă este *cerebrală*, așa cum subliniază O. A. Krivțun [10].

Ca și actul de cunoaștere artistică, reflexiunea artistică se bazează pe contactul viu cu fenomenul artistic. O contribuție de referință în acest sens este constatarea, că una din ideile importante ale teoriei lui S. Freud fusese exprimată sintetic în două versuri ale unui sonet shakespearian. Stăpânind în mod desăvârșit forța de cunoaștere și expresie a imaginii artistice, W. Shakespeare a determinat cu precizie momentul când se cristalizează cugetul, descriind modalitățile de formare și conținuturile sale. Același fapt este cu mult mai târziu descris în teoria lui S. Freud, în urma experienței clinice și cunoașterii științifice. Intuiția artistului de geniu, prin darul său a pătruns în sufletul uman, dezvăluind taine pe care peste decenii sau secole le redescoperă psihologia. „Arta anticipează știința, iar știința, ca discurs conceptual, oferă mai multă claritate și precizie atunci când regăsește adevărurile prinse în imaginea artistică” [2, p. 22].

Educației muzicală în instituțiile de învățământ general se realizează prin intermediul repertoriului muzical, care este propus în curriculumul disciplinei și diverse piese curriculare. Cunoașterea (înțelegerea/analiza/explicarea/valorizarea) fenomenului artistic se realizează prin prisma valorilor omului și în raport cu lumea interioară a acestuia. În acest context, prin intermediul reflexiunii valorile operei de artă într-un sens formează personalitatea receptorului de artă. Creațiile compozitorilor autohtoni reprezintă un spațiu determinant în repertoriul muzical școlar propus în curriculumul de Educație muzicală din învățământul general. Valorificarea acestuia este condiționată de un șir de factori: insuficiența literaturii de specialitate, accesul limitat la înregistrări calitative ale muzicii compozitorilor autohtoni, lipsa suportului didactic audio pentru educația muzicală etc. Un salt calitativ în acest sens îl reprezintă curriculumul modernizat la educația muzicală (2010). Aducem în tabela de mai jos informație statistică privind dinamica includerii creațiilor compozitorilor autohtoni, pe baza curriculumurilor editate în 2000 și 2010 în Republica Moldova.

Tabelul № 2. Dinamica valorificării creațiilor compozitorilor autohtoni în curriculumul de Educație muzicală (2000, 2010).

Nr. d/o	Criterii de analiză	Curricula de Educație muzicală (2000), clase gimnaziale		Curricula modernizată de Educație muzicală (2010), clase gimnaziale	
		Muzică universală	Muzica autohtonă	Muzică universală	Muzica autohtonă
1	Numărul creațiilor muzicale	140	69	91	66
2	Numărul compozitorilor, creația cărora se studiază	46	53	72	74

3	Genuri muzicale propuse pentru studiu:	p – piese,	p – 24	p – 26	p – 17	p – 36
		c – concert,	c – 6	c – 4	c – 8	c – 1
		s - sonată,	s – 4	s – 0	s – 5	s – 0
		o -operă,	o - 22	o - 6	o - 13	o - 8
		sm – simfonie,	sm – 5	sm – 1	sm – 11	sm – 3
		b – balet,	b – 2	b – 0	b – 5	b – 0
		u – uvertură,	u - 4	u - 1	u - 7	u - 2
		st – suită,	st – 1	st – 3	st – 3	st – 3
		t – tablou,	t – 3	t – 4	t – 2	t – 5
		pm – poem,	pm – 2	pm – 1	pm – 1	pm – 2
		r – rapsodie,	r – 0	r – 2	r – 1	r – 1
		bd – baladă,	bd – 0	bd – 0	bd – 0	bd – 2
		cv – cvartet.	cv - 0	cv - 0	cv - 4	cv – 1

Concluzii. Reflexiunea artistică include concomitent aspectele teoretic și practic (experiențial), spre deosebire de reflexiunea din alte domenii de activitate umană. Caracteristicile reflexiunii fiind: 1) retrospectia, ceea ce înseamnă că prin gândire putem reveni la experiența anterioară, 2) obiectul reflexiunii poate fi actul și conținutul actului, 3) este opusă procesului de creație și activităților practice, 4) produce subiectivitate, 5) se desfășoară în atmosferă distanțată în raport cu obiectul supus reflexiunii. Pentru reflexiune este necesară o comunicare, prin care se manifestă esența ei: atitudinea față de sine ca și atitudine față de altcineva, și atitudinea față de sine ca atitudine a altcuiva față de tine. Este cu mult mai greu să formezi conștiința reflexivă decât conștientizarea modelului comportamental necesar. O astfel de aptitudine nu poate fi învățată, ea nu există de-a gata, ci se formează într-un proces trăit nemijlocit.

Definim reflexiunea artistică asupra unei creații muzicale ca acțiune de gândire/cugetare asupra tot ce poate oferi creația compozitorului – expresie, imagine, limbaj, gen, formă etc. Prin reflexiune gândim „gândirea prin sunete”. În timpul reflexiunii artistice ne raportăm la ceea ce are valoare pentru noi (pentru *Eu*), ne bazăm pe cunoștințe și experiența auditivă acumulată, atribuim sens și valoare operei de artă, căutăm argumente pentru a contura propria atitudine față de fenomenul artistic concret. Reflexiunea artistică denotă gradul de dezvoltare al culturii muzicale a elevului și intensitatea relației *om - muzică*. Însușirile reflexiunii artistice pot fi: profunzimea cugetărilor, explicacitatea, caracterul reproductiv sau creativ al ideilor/imaginilor, gradul de generalizare etc. Ca și actul de cunoaștere artistică, reflexiunea artistică se bazează pe contactul viu cu fenomenul artistic.

Muzica ascunde posibilități inepuizabile în formarea și dezvoltarea unei personalități, care prin reflexiune artistică poate să se cunoască pe sine însuși, să descopere valori, să-și formează o viziune etc. În consecință, dacă cunoașterea artistică presupune o sinteză a individualului și generalului prin imaginea artistică, apoi reflexiunea artistică reprezintă o cugetare asupra operei de artă și a propriei gândiri în raport cu *Eu*-l. Prin reflexiune muzica poate deveni valoare a *Eu*-lui, deoarece reflexiunea artistică dă posibilitate de a ne identifica cultural. Prin reflexiune pot fi deschise noi orizonturi în cunoașterea muzicii, cunoașterea de sine prin muzică – acestea fiind raportate la sistemul de valori, principii, legități. În concluzie, considerăm reflexiunea ca mecanism de autoreglare a cunoașterii și experienței artistice, iar creațiile muzical-artistice – veritabil mijloc de educație.

Referințe bibliografice

1. ATKINSON, R.; ATKINSON, R.; SMITH, E.; HILGARD, E. *Introduction to Psychology*. San Diego; Toronto: HBI, 1987.
2. SHAKESPEARE, W. *Sonete*. București: Editura Tineretului, 1967.
3. АДОРНО, Т. Фантазия и рефлексия. В: Адорно Т. *Эстетическая теория*. Москва: Республика, 2001.
4. АНАНЬЕВ, Б. *Человек как предмет познания*. Ленинград: Наука, 1968.
5. ВАН ГОГ, В. *Письма*. Ленинград-Москва: Искусство, 1966.

6. ВЬГОТСКИЙ, Л. *Избранные психологические исследования*. Москва: ФПН РСФСР, 1956.
7. ГЕГЕЛЬ, Г. *Лекции по истории философии*. Книга 1. СПб.: Наука, 1994.
8. ДЕКАРТ, Р. *Беседа с Бауманом*. Соч., в 2 т. Т. 2. – Москва: Мысль, 1994.
9. КАНТ, И. *Критика способности суждения*. Соч., в 8-ми т. Т. 5. Москва: Изд-во Чоро, 1994.
10. КРИВЦУН, О. Феномен рефлексии в художественном творчестве. **В:** Журнал *Человек*, 2005, №3, №4.
11. ЛОКК, Дж. *Опыт человеческого разума*. Сочинения: В 3-х т. Т. 1 Под ред. И. С. Нарского. Москва: Мысль, 1985.
12. МЕРЛО-ПОНТИ, М. *Феноменология восприятия*. СПб.: Ювента; Наука, 1999.
13. МОЛЧАНОВ, В. *Исследования по феноменологии сознания*. Москва: Территория будущего, 2007.
14. ПЕТРОВ, В. Рефлексия в истории художественной культуры. Ее роль и перспективы развития. **В:** *Исследования проблем психологии творчества*. Москва: Наука, 1983. р. 313-325
15. *Рефлексия в науке и обучении: сборник научных трудов*. Под ред. И. С. Ладенко. Новосибирск, 1984.
16. РУБИНШТЕЙН, С. *Основы общей психологии*. Москва: Педагогика, 1976.
17. СЕЗАН, П. *Переписка. Воспоминания современников*. Москва: Искусство, 1972.
18. СЕМЁНОВ, И., СТЕПАНОВ, С. Методологический анализ проблемы продуктивности мышления и его формирование в личностно-рефлексивном диалоге. **В:** *Психология рефлексии*. – Бийск: БГПИ, 1995, с. 19-42.
19. ЩЕДРОВИЦКИЙ, Г. Схема мыследеятельности – системоструктурное строение, смысл и содержание. **В:** *Системные исследования. Методологические проблемы*. Ежегодник. Москва, 1986, с. 105-118.